lim olmaya zorladı. Çetin bir mücadeleden sonra önce Bâlis Kalesi'ni zaptetti. Buradan isyanın elebaşısı Nasr b. Şebes'in bulunduğu Keysûm Kalesi'ne saldırdı ve kaleyi kuşattı. Muhasara üzerine Nasr eman dilemek zorunda kaldı; ancak Abdullah'ın bölgeden ayrılmasından sonra tekrar isyan etti. Geriye dönen Abdullah, kaleyi ikinci defa kuşatarak Nasr'ı teslim aldı ve Bağdat'a gönderdi.

Bu isyanın bastırılmasından sonra sıra Mısır meselesinin halline gelmişti. Emîn ile Me'mûn arasındaki iktidar mücadelesi, eskiden beri Mısır'da devam eden kabileler arası rekabeti daha da arttırmış ve işi silâhlı mücadeleye kadar götürmüştü. Kardeş kavgasının sona ermesi üzerine sükûnet sağlanır gibi gözükürken, Endülüs Emevî Hükümdarı I. Hakem'in 15.000 aileyi Mısır'a sürgün etmesi durumu iyice gerginleştirdi. Bu arada Mısır Valisi Ubeydullah b. Sârî hilâfet merkezi ile ilgisini kesip vergisini göndermeyince, halife Mısır'ı tekrar merkeze bağlama işini Abdullah'a verdi. 825 yılında Mısır'a hareket eden Abdullah, İskenderiye'yi Endülüslüler'in elinden geri aldı; âsileri mağlûp ederek Ubeydullah'ı eman dilemeye mecbur etti ve Bağdat'a döndü (826). el-Cezîre ve Mısır isyanlarının bastırılmasında gösterdiği başarıdan dolayı Abdullah bu sefer, Azerbaycan'da isyan eden Bâbek el-Hürremî gailesini ortadan kaldırmakla görevlendirildi. Bu iş için önce Azerbaycan ve Ermeniye valiliğine tayin edildi. Dînever'de, Bâbek üzerine harekete geçireceği orduyu hazırlarken, kardeşi Talha b. Tâhir'in ölümü üzerine, onun yerine Horasan valiliğine tayin edildi (214/829-30).

821 yılından itibaren önce babasının, sonra da kardeşinin idaresi altında bulunan Horasan'a giden Abdullah, Rey'den Hindistan'a kadar uzanan bölgeyi, tam mânasıyla bağımsız bir hükümdar gibi yönetmeye başladı. 834'te Tâlekan'da isyan eden Hz. Ali evlâdından Muhammed b. Kāsım'ın isyanını kolayca bastırdı ve Kāsım'ı yakalayarak Bağdat'a gönderdi. Birkaç yıl sonra, idarî bakımdan Horasan'a bağlı olan Taberistan'da daha tehlikeli bir isyan çıktı. Bunun sorumlusu bir bakıma Abdullah'tı; çünkü onun, Taberistan'da Kārinîler ailesinden Mazyâr b. Kārin'i halifeye şikâyet etmesi üzerine, Mazyâr ödemekte olduğu vergiyi kesmişti. Mazyâr'ı isyana sevkeden sebeplerden birinin de bölgedeki Tâhirîler hâkimiyetini çekemeyen Türk kumandanlarından Afşin olduğu kaynaklarda kaydedilmektedir. Nihayet Halife Mu'tasım'ın da kendi aleyhine dönmesi üzerine Mazyâr 839'da isyan etti. Ancak Abdullah b. Tâhir ile halifenin gönderdiği kuvvetler karşısında mağlûp oldu; yakalanarak Sâmerrâ'da idam edildi (Ağustos 840).

Abdullah b. Tâhir, Me'mûn zamanında büyük bir itibara sahipti. Ancak Mu'tasım'ın kendisini pek tutmadığı anlaşılmaktadır. Hatta halifenin onu zehirletmek için bir câriye ile zehirli bir sarık (destârçe) gönderdiği, fakat câriyenin Abdullah'a âşık olması üzerine komplonun ortaya çıktığı söylenmektedir. Abdullah b. Tâhir, Horasan eyaletini on dört yıl kadar babasının prensipleri çerçevesinde idare etti. Memleketin refah seviyesini yükseltmek için bilhassa ziraate büyük önem verdi. Arazi sulamada kullanılan suyun düzenli şekilde sarfedilmesini sağlamak ve halk arasında bu yüzden çıkan kavgaları önlemek amacıyla Horasan fakihleriyle Irak fakihlerini bir araya getirerek kanunlar hazırlattı. Bu heyetin düzenlediği *Kitâbü'l-Ḳuniy* (kanallar kitabı) iki asır boyunca sulama işlerinde rehber olarak kullanıldı.

Kaynaklarda Abdullah b. Tâhir'in köylülerin menfaatlerini korumak için memurlara tâlimat verdiği, herkesin tahsil yapma imkânına kavuşturulmasını istediği, onun zamanında bilhassa fakir köylü çocuklarının öğrenim için şehirlere gittiği kaydedilmektedir. Abdullah ilim, edebiyat ve felsefeye büyük önem vermiş, âlim ve sanatkârları himaye etmiş, bizzat kendisi de bazı ilmî tartışmalara katılmıştır. **Hamâse***yi toplayan şair Ebû Temmâm onun himayesine mazhar olmuştur. Kendisi de şair ve aynı zamanda mûsikişinas olan, lüks ve debdebeyi seven Abdullah, gerek Bağdat gerekse Nîsâbur'da muhteşem bir sarayda oturmuştur. Halifeye ödediği verginin 38-44 milyon dirhem arasında değişmesi, idaresi altındaki ülkenin refah seviyesini göstermektedir. 11 Rebîülevvel 230'da (26 Kasım 844) öldüğü zaman mensup olduğu Tâhirîler hânedanı iyice kuvvetlenmiş bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA:

Ya'kūbî, *Târîḫ* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 456, 459, 461, 463, 472, 477, 480; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, bk. *İndeks*; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, bk. *İndeks*; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 83-89; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 132-141; H. Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 67, 68, 96-99; W. Barthold, *Türkistan* (haz. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 267, 271-273, 274-281, 308; a.mlf., "Tâhirîler", *İA*, I, 42-43; F. Işıltan, "Me'mûn", *İA*, VII, 693-700; E. Marin, "ʿAbd Allāh b. Ṭâhir", *EI²* (İng.), I, 52-53; C. E. Bosworth, "The Tahirids and Arabic Culture", *JSS*, XIV (1969), s. 45-79; a.mlf., "ʿAbdallâh b. Tâher", *EIr.*, I, 186-187.

 HAKKI DURSUN YILDIZ

ABDULLAH b. TÂRIK

(عبدالله بن طارق)

Abdullāh b. Târık b. Amr
b. Mâlik el-Belevî ez-Zaferî
(ö. 3/625)

Hz. Peygamber tarafından muallim tayin edildikleri yere giderken pusuya düşürülüp şehid edilen sahâbîlerden biri.

Hicretin üçüncü yılında, müslümanlara zarar vermek isteyen Lihyânoğulları, komşuları Adal ve Kāre kabileleriyle ortak bir plan hazırladılar. Bu plan gereğince Adal ve Kāre kabilelerinden yedi kişi Medine'ye giderek kabile halkının müslüman olduğunu, kendilerine İslâmiyet'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i öğretecek muallim istediklerini söylediler. Hz. Peygamber de Mersed b. Ebû Mersed (veya Âsım b. Sâbit) başkanlığında altı veya yedi kişilik bir heyeti onlarla birlikte muallim olarak gönderdi. Bu irşad heyeti, Mekke ile Tâif arasında bulunan ve Recî' diye anılan suyun başına gelince saldırıya uğradı. Heyette bulunan sahâbîlerden Mersed, Hâlid b. Bükeyr ve Âsım b. Sâbit şehid edildi. Hubeyb b. Adî, Abdullah b. Târık ve Zeyd b. Desine ise esir olarak Mekke'ye götürülürken Merruzzahrân'da Abdullah bağlı bulunduğu ipten kurtuldu ve kılıcını çekerek Lihyânoğulları'nın üzerine yürüdü. Etrafına dağılan müşrikler onu taşa tutarak şehid ettiler.

Bedir ve Uhud savaşlarına da katılmış olan Abdullah'ın kabri Merruzzahrân'dadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 158, 355,357; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 55-56; III, 454-455; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, III, 169-171; İbn Hazm, *Cevâmi ͑u's-sîre*, Beyrut 1403/1983, s. 141-142; İbn Aldülber, *el-İstî ͑âb* (*el-İṣâbe* içinde), Kahire 1328, II, 313-314; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 284; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, IV, 136.

 NEVZAT ÂŞIK

ABDULLAH et-TERCÜMÂN

(عبدالله الترجمان)

(bk. TERCÜMÂN, Abdullah b. Abdullah).

ABDULLAH b. UBEYD

(عبدالله بن عبيد)

Abdullāh b. Ubeyd el-Enîsî
(ö. 200/815-16)

Abbâsîler devrinde Bağdat'ta yaşamış olan bir müneccim.

Halife Hârûnürreşîd'in müneccimi olan Abdullah'ın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Adının bazı kaynaklarda Abdullah b. Ubeydullah el-Enîsî veya el-Esenî şeklinde yazıldığı görülmektedir. Kendi ifadesinden ve halifenin maiyetinde bulunmasından, Bağdat'ta zamanının en seçkin müneccimi olduğu anlaşılmaktadır. Hârûnürreşîd'in, hayatın bütün hal ve safhalarında geçerli olan **zîc*** leri ihtiva edecek şekilde bir fal kitabı hazırlatmasını vezirinden istemesi üzerine, Bizans, İran, Hindistan ve başka memleketlerden pek çok müneccim Bağdat'a davet edilmiş ve astrolojiyle ilgili Yunanca ve Hintçe kitapları çok iyi tanıyan Abdullah b. Ubeyd'in başkanlığında bir heyet tarafından halifenin istediği kitap telif edilmiştir. *Kitâbü'l-Fâli'l-mu ͑teber vaż ͑u'l-ḥukemâ᾿ ve'l- ͑ulemâ᾿ li-ecli'l-Ḫalîfe Hârûnirreşîd ve fîhi cemî ͑u ḥavâ᾿ici'n-nâs ve aġrâżuhüm ve maṭlûbühüm* adını taşıyan bu eser, on iki hayvanlı burç işaretlerine dayanarak on iki bölüm üzerine kurulmuş ve her bölüm yine on iki kısma ayrılıp yüz kırk dört soru ve cevaptan oluşmuştur. Yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi (Ayasofya, nr. 2685) ve British Library'de (nr. 9607) bulunmaktadır.

Abdullah b. Ubeyd'in *Kitâbü'l-Fâli'l-mu ͑teber* ... adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2685, vr. 17ᵇ)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان
الا على الظالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد
وآله وصحبه الطاهرين اجمعين يقول عبد الله بن
عبيد الله الانسي المنجم ان في ايام هارون الرشيد كانوا
العلماء والفضلاء من اقطار الدنيا حاضرين ببغداد
قال هارون الرشيد لوزرايه بان اريد كتابا
اذا يكون حاجة او تدبيرا اطلع فيها ويكون لي معلوما من
ذلك الكتاب بعنوان اخبر حاجتي لغيري وقد ستروا
باطراف العالم لجمع العلماء والفضلا بناحية الروم وملك
فارس وهند وجمع الاطرات واجتمعوا كلهم ...
وانا كنت ... كتب الروم والهند وكنت عالما في

BİBLİYOGRAFYA :

H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 7; Sezgin, *GAS*, VII, 110-111; P. Kunitzsch, "Zum Liber Alfadhol eine Nachlese", ZDMG, 118 (1968), s. 301-304.

 NURİ YÜCE

ABDULLAH b. UBEYDULLAH b. EBÛ MÜLEYKE

(عبدالله بن عبيدالله بن أبي مليكة)

(bk. İBN EBÛ MÜLEYKE).

ABDULLAH b. UTBE

(عبدالله بن عتبة)

Ebû Ubeydillâh Abdullāh b. Utbe
b. Mes'ûd el-Hüzelî el-Medenî el-Kûfî
(ö. 74/693)

Fakih sahâbî.

Meşhur sahâbî Abdullah b. Mes'ûd'un yeğenidir. Hz. Peygamber'in vefatı sırasında henüz küçüktü. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Medine'de çarşı ve pazarın kontrolüyle görevlendirildi. 66 (685) yılında Kûfe'de isyan çıkararak şehirde idareyi ele geçiren Muhtâr es-Sekafî tarafından Şureyh'in yerine kadı tayin edildi, fakat kısa bir süre sonra hastalığı sebebiyle görevden alındı. Mus'ab b. Zübeyr'in valiliği sırasında da iki yıl (686-687) Kûfe kadılığı yapan Abdullah b. Utbe 74 (veya 73) yılında orada vefat etti.

Bazı âlimlerin tâbiînden saydıkları Abdullah b. Utbe, Kûfe'nin önde gelen âlimlerindendi. Kendisinden birçok hadis ve fetva nakledilmiştir. Hadis rivayetinde **sika*** olduğu hususunda ittifak vardır. Resûlullah'tan doğrudan hadis rivayeti bulunmayan Abdullah b. Utbe, daha çok amcası İbn Mes'ûd, Hz. Ömer, Ammâr ve Ebû Hüreyre'den rivayette bulunmuş, kendisinden de Medine'nin meşhur yedi fakihinden (**fukahâ-i seb'a***) biri olan oğlu Ubeydullah, Âmir eş-Şa'bî, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf, Ebû İshak es-Sebîî ve Muhammed b. Sîrîn hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 58-59; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), VI, 35, 118, 139; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 305-306; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 340; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 311; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Ankara 1979, s. 171.

 VECDİ AKYÜZ

ABDULLAH b. ÜBEY b. SELÛL

(عبدالله بن أبي بن سلول)

Ebü'l-Hubâb Abdullāh b. Übeyy
b. Mâlik b. el-Hâris
(ö. 9/631)

Hz. Peygamber devrinde Medine'de yaşayan münafıkların reisi.

Babasının annesine nisbetle İbn Selûl diye de anılan Abdullah, Hazrec kabilesinin reisi olup Medine'nin idaresi kendisine verilmek üzere iken Hz. Peygamber'in oraya hicretiyle bundan vazgeçilmiştir. Bu sebeple, Bedir Savaşı'ndan hemen sonra müslüman olmuş görünmesine rağmen, Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği dine karşı beslediği kin ve düşmanlık duygularından hiçbir zaman kurtulamamıştır.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur; tarih içindeki yerini ancak sebep olduğu hadiselerle tesbit etmek mümkün olmaktadır. Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'le karşılaştığı bir gün edebe aykırı bazı sözler söylediği ve yakışıksız davranışlarda bulunduğu hadis kaynaklarında yer almıştır (bk. Buhârî, "Merḍâ", 15, "Edeb", 115; Müslim, "Cihâd", 116; *Müsned*, V, 203). Hadiseye şahit olan Üsâme b. Zeyd'in anlattığına göre Hz. Peygamber, evinde hasta yatmakta olan Sa'd b. Ubâde'nin ziyaretine giderken aralarında Abdullah'ın da bulunduğu müslüman, müşrik ve yahudilerden oluşan bir toplulukla karşılaşmış, onlara yaklaştığı sırada Abdullah kaftanıyla burnunu kapatarak, "Toz